

KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Raxmonova Dilnoza Farmanovna

Renessans ta'lim universiteti Pedagogika-filologiya kafedrasida o'qituvchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.071>

Annotatsiya. Shaxs tom ma'noda ijtimoiy mavjudot bo'lganligi bois uning kasbiy yo'nalganligi va kasbiy layoqatining namoyon etilishi ham bevosita muayyan darajadagi ijtimoiy-psixologik omillar bilan belgilanadi. Maqolada har bir ijtimoiy-psixologik kompetentlik omili shaxs kasbiy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etishi, kompetentlikni layoqatlilik, tayyorlik, imkoniyatga egalik va shu bilan birga, ma'lim bir harakatlar natijasi sifatida talqin etish, baholash uchun ma'lum mezonlarni qo'llash orqali ishonch darajalarini aniqlash mumkinligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: psixologik xizmat, kasbiy kompetentlik, ijtimoiy-psixologik kompetentlik, kasbiy yo'nalganlik, tadqiqot, kasbiy tayyorlik, kasbiy layoqat, psixologik nazorat.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Рахманова Дильноза Фармановна

Преподаватель кафедры педагогики и филологии Образовательного университета «Ренессанс»

Аннотация. Поскольку человек является существом социальным в буквальном смысле, его профессиональная направленность и проявление его профессиональных способностей непосредственно определяются социально-психологическими факторами определенного уровня. В статье каждый фактор социально-психологической компетентности имеет важное значение в профессиональном развитии человека, трактуя компетентность как способность, готовность, способность и одновременно как результат определенных действий, используя определенные критерии оценки. можно определить.

Ключевые слова: психологическая служба, профессиональная компетентность, социально-психологическая компетентность, профессиональная направленность, исследование, профессиональная готовность, психологический контроль.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT

Rakhmanova Dilnoza Farmanovna

Lecturer at the Department of Pedagogy and Philology, Renaissance Educational University

Abstract: Since a person is a social being in the literal sense, his professional orientation and the manifestation of his professional abilities are directly determined by socio-psychological factors of a certain level. In the article, each factor of socio-psychological competence is important in the professional development of a person, interpreting competence as ability, readiness, ability and at the same time as the result of certain actions, using certain evaluation criteria. can be determined.

Key words: psychological service, professional competence, socio-psychological competence, professional orientation, research, professional readiness, psychological control.

Psixologiyada muayyan darajadagi ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarini o'rganish

va tadqiq qilish bo'yicha xorijda, Rossiyada va O'zbekistonda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu tadqiqotlarda muammoning metodologik asoslari ochib berilgan. Ushbu yondashuvlarning umumiy jihati shundaki, aksariyat tadqiqotchilar ijtimoiy-psixologik kompetentlik masalasini kasbiy kompetentlikning shakllanish jarayoni bilan bevosita bog'laydilar. Shu nuqtai nazardan, quyida tahlil qilinadigan har bir talqin ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarining u yoki bu darajadagi metodologik omillarini ochib berishga xizmat qiladi. Qolaversa, ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillari, qadimdan sharq mutafakkirlari tomonidan yaratilgan durdona asarlarning asosini tashkil qilib kelgan. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Ahmad Donish va boshqalar tomonidan yozilgan asarlarda muammo atroficha talqin qilingan. Kompetentsiyalar keng ma'noda qobiliyat, ko'nima, imkoniyat, malaka va tushunishni anglatadi. Kompetentli shaxs - bu ma'lum bir sohada yetarli mahorat, bilim va imkoniyatlarga ega bo'lgan shaxs.

Kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borish, yangi axborotlarni o'rganish, muhim ijtimoiy talablarni anglay olish, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Shaxsda kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda kompetensiyaga ega mutaxassis esa:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;

- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;

- davr talablarini chuqur anglaydi;

- yangi bilimlarni izlab topadi;

- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi

Inson hayotiga kirib keladigan har qanday yangilik unda sergaklikni, hattoki norozilikni uyg'otadi. Shunga ko'ra, uzoq yillar davomida an'anaviy usullar bilan ishlab kelgan psixologlar bugungi kunning o'zidayoq takomillashtirilgan Davlat standartlari asosidagi faoliyatni talab darajasida tashkil eta olmaydilar. Eng avvalo, jamiyatda biror bir o'zgarishlarni amalga oshirish uchun avval insonlarning kasbiy ongini tubdan o'zgartirish kerak.

Ayniqsa, inspektor-psixologlar faoliyatini yangi takomillashtirilgan standart asosida tashkil etish uchun, avvalo, o'z faniga oid davlat ta'lim standarti va o'quv dasturini sinchiklab o'rganishi, yangidan nashr etilgan darslik bilan tanishishi, jahon tajribasi asosida reja tuzib olishi kerak bo'ladi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan faoliyat uchun ham tegishli o'zgarishlar qilish lozim. Jumladan: voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha inspektor-psixologning kasbiy faoliyati samaradorligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash, voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha inspektor-psixologning faoliyat jarayonida tayanch kompetensiyalarning shakllantirilishiga kognitiv, emotional, xulqiy omillarini ish tajribasidan kelib chiqib o'zaro mutanosib ravishda dinamik rivojlanishi faoliyat samadorligini ta'minlashda individual va differensial farqlarga bog'liqligini asoslash, ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak.

Ko'pgina olimlar kasbiy kompetensiya hodisasini o'z tadqiqotlarida o'rganganlar (V.A. Slastenin, E.V. Andrienko, I.F. Isayev, E.N. Kozyreva, M. I. Lukyanova, E. F. Zeyer, E. A. Klimov, L. V. Abdalina, T. A. Kaplunovich, N. N. Aniskina, I. V. Grebnev, D. I. Ivanov, T.Ye. Isayeva, A.K. Markova, V.V. Krayevskiy, L.M. Nikitina, S.M. Murzina, Yu.P. Povarenkov, V.I. Zagvyazinskiy, V.N. Lebedev, O. A. Bulavenko, E.P. Tonkonogaya, E.N. Bondarenko, V.G. Vorontsova, K.G. Mitrofanov, V.A. Metayeva, O. G. Kukosyan, V.F. Balashova, A.I. Rublev,

L.K. Glebova, O.A. Yurkovets, N.L. Solyankina, I. V. Siromyatnikov, E.M. Nikitin, N.V. Kuzmina, S.A. Drujilov, E.A. Yamburg va boshqalar).

Ammo aksariyat hollarda mualliflar o'qituvchining kasbiy muhim fazilatlari, ularni shakllantirish va baholash shartlariga e'tibor berishadi. Shunday qilib, «o'z ishining ustasi», «professional» tushunchasi pedagogik va psixologik nuqtai nazardan nimani o'z ichiga olganligi to'liq aniqlanmadi.

Hozirgi vaqtda inspektor-psixolog kasbiy kompetentsiyasining mohiyatini aniqlash muammosi psixologlar, amaliyotchilar, fiziologlar va boshqalar o'rtasidagi diqqat ob'ekti hisoblanadi.

Chet el manbalarida ham e'lon qilingan kasbiy va pedagogik kompetentsiya ta'riflari kontsepsiyaning mazmunini to'liq yoritib bera olmaydi, bu quyida keltirilgan olimlarning ishlarini ko'rib chiqishda aniq ko'rinadi.

Daniel B. Hogan, kompetentlikni bashorat qilish qiyin, deb ta'kidlaydi. Uning fikricha, malakani sertifikatlash va faoliyatning muvaffaqiyati o'rtasida aniq aloqa o'rnatilgunga qadar, kompetentlikni aniqlash qiyin, chunki kompetentlikni baholash mutaxassis tomonidan iste'molchiga keltiriladigan foyda o'lchovi bilan belgilanishi kerak.

Jerald Kucher shuningdek kompetensiya tushunchasini tahlil qiladi va malaka sertifikatlashning zamonaviy usullari eng kam va eng yuqoridarajadagi vakolatlarni ajratib olishga qodir ekanligiga shubha tug'diradi.

Uning so'zlariga ko'ra, kompetensiya taklif etilayotgan professional xizmatga qarab farq qilishi mumkin, bu holda vakolatni o'ziga xos xususiyat sifatida emas, balki shart sifatida ko'rib chiqish yaxshiroq bo'lishi mumkin deb o'ylash asossiz emas.

Kasbiy kompetentsiyani, shuningdek, «voqelikni realizatsiya qilish qobiliyati», «topshiriqlarning etarli darajada bajarilishi holati», «chuqur bilim» (G.K. Britell, R.M. Jueger, W.Ye.Blank) sifatida qayd etadilar.

Amerikalik olimlar umuman olganda vakolatli shaxsni ijtimoiy rollarni malakali bajarish va dunyo bilan o'zaro aloqalar uchun zarur bo'lgan munosabatlar, motivlar, qobiliyatlar, qadriyatlar, e'tiqodlarni rivojlantirish nuqtai nazaridan tavsiflaydi; ular bilan bog'liq bilim, ko'nikmalarni egallash; professional rollarni, psixomotor funktsiyalarni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish; shaxslararo muloqotni, kognitiv faoliyatni amalga oshirish. SHunday qilib, kompetensiya insonga xos umumiy xususiyat sifatida qaraladi.

Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, kompetensiya vakolatlarning butun doirasini - natijada mehnat unumdorligini belgilaydigan va mutaxassisning kasbiy kompetentsiyasining umumiy darajasini ko'rsatadigan professional faoliyatning tomonlarini birlashtiradi.

Zamonaviy frantsuz olimlari kompetensiya - bu shaxsga kasbiy faoliyatning murakkab turini amalga oshirishga imkon beradigan mumkin bo'lgan harakatlar (emotsional, kognitiv va psixomotor) majmuidir. Kompetensiya subkompetensiyalarni, shuningdek mikrokompetensiyalarni yoki o'ziga xos vakolatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Shunday qilib, «kompetensiya» tushunchasi ma'lum bir vaziyat yoki faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydigan vaziyatli vazifalarga mos keladigan bilim, mahorat va kasbiy qobiliyatlarning sintezi sifatida qaraladi. Frantsuz tadqiqotchilari «minimal vakolat» tushunchasidan ham foydalanadilar. Minimal kompetensiya - bu bir yoki bir nechta mezon asosida maqbul deb hisoblangan ma'lum bir bilim va mahorat darajasi. Bu alifbo harflarini chizish yoki bilish qobiliyatiga va hokazolarga bog'liqligiga qarab o'zgaradi, moyillik, ijtimoiy sharoit va atrof-muhitdagi farqni hisobga olmagan holda, o'sha yoshdagi barcha guruh uchun bir xil minimal malakalarni egallashni talab qilish haqiqatga to'g'ri kelmaydi.

L.M. Dolgova, P.V. Simonov va boshqalarning fikricha, kompetentlik - olingan bilimlarga asoslangan holda harakat qila olishlik demakdir. Namunalarga o'xshash harakatlarni ko'zda tutadigan "bilim, ko'nikma va malakalardan farqli o'laroq, kompetentlik universal bilimlarga asoslangan holda mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi. "Kompetentlik - ijtimoiy amaliyot ko'rinishidagi bilim va ko'nikmalarning mavjudligi bo'lib u ta'lim jarayoni natijalariga ijtimoiy-madaniy talablar va jamiyat tomonidan talablar qo'yiladigan hollarda namoyon bo'ladi", - deb ta'kidlaydi L.M. Dolgova.V.V. Bashevning ta'kidlashicha, kompetentliklar - insonning individual qobiliyati bo'lib, ular shart-

sharoitlar o'zgargan paytda ushbu qobiliyatning boshqa vaziyatlarga ko'cha olishida namoyon bo'ladi. Qo'llash sohalari ularning maxsusligi va aniqligini belgilaydi (matematik, tillar bo'yicha, siyosiy va boshqa kompetentliklar). Jamiyatni o'rganish sohasida samarali faoliyat ko'rsatuvchi odam quyidagilarga qodir bo'lishi kerak, ya'ni kompetentli shaxs:

- 1) o'zi tushib qolgan vaziyatni tadqiq eta olishi;
- 2) boshqa odamlar bilan muloqot o'rnata olishi;
- 3) qarorlar qabul qila olishi;
- 4) qabul qilingan qarorlarni amalga oshirish bo'yicha individual va jamoaviy harakatlarni tashkillashtira olishi;
- 5) faoliyatning yangi usullarini egallay olishi.

Shunday qilib, kompetentlikni layoqatlilik, tayyorlik, imkoniyatga egalik va shu bilan birga, ma'lim bir harakatlar natijasi sifatida talqin etish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, kompetentlik – faoliyatga doir kategoriya bo'lib, sub'ektning qo'yilgan vazifalarni bajarishga qaratilgan kasbiy, ijtimoiy va boshqa faoliyati jarayonida namoyon bo'ladi.

N.G. Vitkovskayaning ta'riflashicha, kompetentlik qo'yilgan muammolarni hal etishga qaratilgan insonning ichki (bilim, ko'nikma va malakalari, ma'naviy sifatleri, psixologik xususiyatlari) va tashqi (moddiy-texnik, ijtimoiy) imkoniyatlarin safarbar qila olishga qodirligidir.

Psixologik nuqtai nazardan, A.K. Markovaning fikricha, kompetentlik muayyan insonning xarakteristikasi, ya'ni kasbiy talablarga munosibliigi darajasi bo'yicha insonning individual xarakteristikasi demakdir.

N.A. Muslimov o'zining tadqiqot ishlarida kasbiy kompetentlikni (o'qituvchilar misolida) shakllanganlik asosini oltita sifatlar, ya'ni motivatsion xislatlar (insonning butun hayoti davomida shakllanib, rivojlanib boruvchi tanlagan kasbiga bo'lgan ehtiyojlari, motivlari va maqsadlarni qamrab oladi), intellektual salohiyat (barcha rasmiy hujjatlar asosida o'qituvchi axborot va ma'lumotlarni uzatishga, bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga intiladi), irodaviy sifatlar (maqsadga intiluvchanlik, ichki va tashqi to'siqlarni, jismoniy va aqliy zo'riqishlarni yenga olishlik, o'zini tuta bilishlik va tashabbuskorlik xislatlari), amaliy ko'nikmalar (psixologik, pedagogik, metodik va texnik-texnologik qobiliyatlar, amallar, individning faoliyat va muloqotning turli sohaslaridagi ko'nikmalari), hissiy sifatlar (o'z hissiyotlarini boshqarishning zaruriy malakalari shakllantirishi, o'zining aniq hislari (qahr, g'azab, bezovtalik, arazlash, hasad, hamdardlik, uyalish, mag'rurlik, qo'rqish, ko'ngilchanlik, muhabbat va boshqalar)ni boshqarishi hamda o'z hissiyoholatlarini va ularni keltirib chiqaruvchi sabablarni tushunishi) hamda o'z-o'zini boshqara olish (maqsadlarni va ularga erishish vositalarini tanlashdagi erkinlik, vijdonlilik, o'z faoliyatiga tanqidiy yondoshuv, harakatlarning keng qamrovliligi va anglanganligi, o'z xulqini boshqalarniki bilan qiyoslab borishi, kelajakka ishonchi, o'z jismoniy va psixologik holatini talab darajasida tutib turishi va boshqara olishi) sifatleri tashkil etishini ta'kidlab o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект пресс, 2000. – 139 с.
2. Батаршев А.В. Психодиагностика способности к общению или как определить организаторские и коммуникативные качества личности. – М.: Гуман. Изд. Центр Владос, 1999. – 176 с.
3. Лаптева М.Д. Компетентность социального взаимодействия: компонентный состав и подходы к формированию // Проблемы качества образования: материалы XV Всерос. науч.-метод. конф.–Уфа, 2005.– С. 39-47.
4. Суннатова Р.И. Саморегуляция мыслительной деятельности. – Ташкент: Фан, 1996. – С. 83.
5. Мухамедова Д.Г. Таълим менежерини инновацион фаолиятта тайёрлашнинг ижтимоий-психологик технологияларини такомиллаштириш. (DSc) Автореферат. – Тошкент, 2015. – 75 б.